

УДК 271.4(091)(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.12>

ЙОСИФ СЛІПІЙ У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ЕМІГРАЦІЇ

Пилипів Ігор,

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0001-7569-069X

Турків Світлана (сестра Дарія Турків ЧСВВ),

кандидат історичних наук,
викладач
Василіянського інституту філософсько-богословських студій
імені Йосифа Веляміна Рутського
ORCID ID: 0000-0003-2857-8798

Мета статті – висвітлити діяльність митрополита, кардинала та патріарха Йосифа Сліпого в розбудові Української греко-католицької церкви в діаспорі.

Методологія дослідження. У роботі використано принципи історизму, науковості, об'єктивності; просопографічний, порівняльний та статистичний методи.

Наукова новизна. У статті вперше комплексно висвітлюється діяльність Йосифа Сліпого у зміцненні та згуртуванні українців діаспори через розбудову Української греко-католицької церкви в місцях компактного проживання українців у різних країнах світу.

Висновки. Після звільнення з більшовицьких концтаборів, де він перебував 18 років, та приїзду до Ватикану митрополит Йосиф Сліпий розгорнув активну діяльність у питанні розбудови Української греко-католицької церкви в діаспорі та захисту мільйонів українців у Радянському Союзі. Із метою привернути увагу до становища українців та переслідуваної Церкви в СРСР брав участь у різноманітних публічних заходах. Зустрічався з керівниками держав, відомими європейськими та американськими політиками, релігійними та культурними діячами. Другим важливим напрямом діяльності митрополита була розбудова Української католицької церкви у Європі та Америці. Метою було збереження візантійського обряду в богослужінні, української мови, культури та єдності української діаспори. Із цією метою Й. Сліпий відвідав місця компактного проживання українців у Європі, Північній та Південній Америці, Австралії. Для фахової підготовки греко-католицького духовенства заснував Український католицький університет у Римі. Із метою консолідації українського духовенства проводилися спільні синоди єпископів із різних країн. Велике значення мав виступ Йосифа Сліпого на II Ватиканському соборі 11 жовтня 1963 р., на якому поставив вимогу про надання статусу патріархату для Української греко-католицької церкви. Такі заходи сприяли розбудові адміністративно-церковної структури, збереженню української мови, візантійського обряду та культури українців у діаспорі.

Ключові слова: Ватикан, Другий ватиканський собор, українська діаспора, Українська греко-католицька церква, Йосиф Сліпий.

Pylypiv Ihor, Turkiv Svitlana (sister Dariya Turkiv OSBM). Josyf Slipyi and his role in rebuilding of Greek Catholic Church in emigration

The purpose of the article is to highlight the activities of Metropolitan, Cardinal and Patriarch Josyf Slipyi in the development of the Ukrainian Greek Catholic Church in the diaspora.

Research methodology. The work uses the principles of historicism, scientificity, and objectivity; prosopographic, comparative and statistical methods.

Scientific novelty. For the first time, the article comprehensively highlights the activities of Josyf Slipyi in strengthening and uniting Ukrainians in the diaspora through the development of the Ukrainian Greek Catholic Church in places where Ukrainians live compactly in different countries of the world.

Conclusions. After his release from the Bolshevik concentration camps, where he was held for 18 years, and his arrival at the Vatican, Metropolitan Josyf Slipyi became active in the development of the Ukrainian Greek Catholic Church in the diaspora and the protection of millions of Ukrainians in the Soviet Union. In order to draw attention to the situation of Ukrainians and the persecuted Church in the USSR, he participated in various public events. He met with heads of state, famous European and American politicians, religious and cultural figures. The second important direction of the metropolitan's activity was the development of the Ukrainian Catholic Church in Europe and America. The goal was to preserve the Byzantine rite in worship, the Ukrainian language, culture, and the unity of the Ukrainian diaspora.

For this purpose, Josyf Slipyi visited places of compact residence of Ukrainians in Europe, North and South America, and Australia. He founded the Ukrainian Catholic University in Rome for the professional training of the Greek Catholic clergy. In order to consolidate the Ukrainian clergy, joint synods of bishops from different countries were held. Josyf Slipyi's speech at the Second Vatican Council on October 11, 1963, at which he demanded the granting of patriarchate status to the Ukrainian Greek-Catholic Church, was of great importance. Such measures contributed to the development of the administrative and church structure, the preservation of the Ukrainian language, the Byzantine rite, and the culture of Ukrainians in the diaspora.

Key words: *Vatican, Second Vatican Council, Ukrainian diaspora, Ukrainian Greek Catholic Church, Josyf Slipyi.*

Постановка проблеми. Визначною особистістю, яка зробила вагомий внесок у ХХ ст. у захист та розвиток Української греко-католицької церкви, боротьбу за українську державність, є Йосиф Сліпий (1892–1984 рр.). Йосиф Сліпий як кардинал Католицької церкви, патріарх, Верховний архієпископ та митрополит Львівський, предстоятель Української греко-католицької церкви (УГКЦ) увійшов в історію Української держави як визначна непересічна особистість. Його вплив на розбудову та захист УГКЦ надзвичайно великий. Будучи продовжувачем багатогранної роботи митрополита Андрія Шептицького, Йосиф Сліпий визначив своїм пріоритетним завданням захист та розбудову знищеної радянською владою УГКЦ.

Аналіз досліджень. Дослідженню діяльності митрополита Йосифа Сліпого у розбудові УГКЦ у діаспорі присвячено велику кількість публікацій, відео- та аудіозаписів. Після його звільнення з більшовицьких концтаборів та виступу на Другому ватиканському соборі із заявою про необхідність надання статусу патріархату УГКЦ з'явилися десятки статей у зарубіжних виданнях. Українці у США та Канаді заснували товариства та журнали на його підтримку. У журналі «Патріархат», який виходив у США, часто друкувалися статті відомих істориків та богословів [18]. Відомі українські історики в діаспорі А. Сороковський [26], Я. Пелікан [19], П. Біланюк [2], І. Хома [26], В. Ленцик [13], Б. Цимбалістий [29], В. Маркус [14], М. Рудницька [21] та ін. публікували численні наукові розвідки про діяльність Й. Сліпого. Більшість із них завдяки передруку в незалежній Україні дійшла до українського читача. Дослідження діяльності Й. Сліпого продовжили сучасні українські історики А. Бабинський [1], О. Киричук [11], М. Олійник [17], П. Глібчук [8], М. Бендик [3], М. Димид [9], М. Михайлишин [16], Д. Кравець [12], С. Штука [31], Л. Шептицька, Н. Захарчин, О. Ременяк [30] та ін.

Метою статті є аналіз діяльності Й. Сліпого в розбудові Української греко-католицької церкви в діаспорі та заходів із метою повернути увагу світової громадськості до становища духовенства та вірних переслідуваної церкви в радянській Україні.

Виклад основного матеріалу. Завдяки старанням Папи Іоанна ХХІІІ митрополита Й. Сліпого після перебування впродовж 18 років у більшовицьких концтаборах було звільнено 27 січня 1963 р., який 10 лютого 1963 р. прибув до Рима. Після недовгого перебування в монастирі отців-василіян у Грота Феррата, поблизу Рима, митрополит переїхав на постійне помешкання до Ватикану [26, с. 183].

Не маючи можливості захищати заборонену Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ), яка за межами України має назву Українська католицька церква (УКЦ), митрополит активно долучився до її розбудови в еміграції. Він розумів, що потрібно донести світу про існування української нації, яка перебуває під більшовицькою окупацією, та діяльність переслідуваної Української греко-католицької церкви. Митрополит докладав багато зусиль для розбудови УГКЦ за межами СРСР. Незважаючи на підірване здоров'я протягом 18-ти років більшовицьких концтаборів та поважний вік, він проявив небачену енергію у захисті УГКЦ в Україні та її розбудові серед українців у діаспорі. Митрополит постійно акцентував увагу світової спільноти на необхідності захисту українців та переслідуваної УГКЦ у СРСР. Другим основним напрямом діяльності стала ідея об'єднання українців у діаспорі та розбудова УГКЦ. Для реалізації цього плану глава УГКЦ використовував усі можливі публічні виступи, відвідував місця компактного проживання українців у Європі, Північній та Південній Америці та Австралії. Митрополит розумів, що для розвитку української діаспори в еміграції та Української католицької церкви потрібно багато висококваліфікованих священнослужителів. Із цією метою за сприяння Й. Сліпого в 1963 р. у Римі було створено Український католицький університет св. Климента (УКУ). У грамоті Блаженнішого митрополита від 8 грудня 1963 р. з нагоди відкриття УКУ було гасло: «Істина і любов науки собирає в розсіянні суцях» [26, с. 148–152]. Український католицький університет зібрав провідних українських науковців, розгорнув широку наукову діяльність в українському середовищі за кордоном. Старанням митрополита у 1966 р. на площі Собору св. Софії було збудовано величне приміщення для УКУ, створено архів, бібліотеку, музей та видавництво, працювало п'ять факультетів. Згодом були відкриті філії університету у Буенос-Айресі (1968 р.), Чикаго (1973 р.), Вашингтоні (1976 р.), Філадельфії (1977 р.), Монреалі (1977 р.), Лондоні (1979 р.) [27, с. 102].

Й. Сліпий брав дієву участь у роботі університету, підбирав кадри висококваліфікованих професорів, які проводили виклади українською мовою. Незважаючи на те що Верховний архієпископ Львівський вільно володів кількома іноземними мовами, він уважав, що українська мова є основою збереження українського етносу в еміграції [8, с. 108].

Митрополит активно долучився до розбудови УГКЦ в еміграції. Він розумів, що потрібно донести світу про існування української нації, яка перебуває під більшовицькою окупацією, та діяльність переслідуваної Української греко-католицької церкви.

На запрошення Папи Павла VI Й. Сліпий зумів двічі виступити на Другому ватиканському соборі, який розпочав роботу з ініціативи Папи Івана XXIII у жовтні 1962 р., а завершився у 1965 р. уже за нового Папи Павла VI. Митрополит двічі (11 жовтня і 12 листопада 1963 р.) мав виступи, а 29 жовтня служив перед початком нарад Святу літургію для учасників Собору [20, с. 98]. Авторитет митрополита Й Сліпого був настільки великий, що коли він був запрошений до слова, усі учасники Собору встали зі своїх місць та привітали його оплесками.

Усі свої виступи владика Йосиф використав для захисту українців у СРСР. Свій перший виступ на Соборі 11 листопада 1963 р. блаженний Йосиф почав із подяки Богові словами: «Нехай буде Благословенний Бог у Пресвятій Тройці з Пречистою Дівою Марією і всіма святими, за чудесну можливість брати участь у цьому славетному Священному Соборі...» [23, с. 86–87]. Владика висловив вдячність її учасникам за молитви, звернені до Бога, за український народ, що є актуальним у час героїчної боротьби українського народу за територіальну цілісність нашої держави в розв'язаній Росією у лютому 2022 р. війни проти України. У виступі не було жодного натяку на свої 18-річні страждання та тих, хто до них спричинився. Після подяки владика зупинився на історії Української церкви, зазначивши: «... мене уповноважують віки, мене уповноважують мої попередники, мене уповноважують неприсутні, переслідувані», звертаючи увагу на те, що УГКЦ не знищена, вона присутня не тільки на Соборі, незважаючи на більшовицькі репресії [24].

Аналізуючи стан УГКЦ у СРСР та за його межами, митрополит поставив питання про підняття її статусу до рівня патріархату. Такий амбітний проєкт мав на меті кілька важливих аспектів. Серед них – акцентувати увагу світової громадськості на переслідуваннях духовенства та забороні існування УГКЦ в Україні та визначній ролі української церкви в житті українців у діаспорі.

Проголошення патріархату для Йосифа Сліпого мало не тільки богословське, а й політичне значення. Адже визнання патріархату показало б усьому світу героїчну боротьбу українців у захисті забороненої та переслідуваної Церкви. Ці плани не відповідали намірам Святого Престолу налагодити уявні екуменічні контакти з Російською православною церквою. На жаль, і сьогодні в час російської агресії проти України питання надання патріархату залежить від проросійських лобістів у державних структурах Ватикану. Варто відзначити, що українці в діаспорі активно вимагали від Римської курії надання такого статусу. Активна підтримка ідеї патріархату сприяла об'єднанню українців у різноманітні культурні та освітні товариства, вивченню української мови, пропаганді української культури, створенню українськомовних журналів та часописів. Питання зміцнення та розбудови УГКЦ у діаспорі було важливим для існування самої Церкви та збереження українського етносу серед англосовітського та іспаномовного населення в місцях компактного проживання українців. Кризу посилювала ситуація з УГКЦ в Україні, яка була там під заборонаю, а церковний клір піддавався жорстоким репресіям. Згідно із церковним правом, канонічна територія церков поширюється на місця компактного проживання вірних, які здавна були під їхньою юрисдикцією. Водночас УГКЦ створила прецедент, розширивши межі своєї присутності в десятках країн світу. Відповідно, греко-католицькі єпархії були у безпосередньому підпорядкуванні Ватикану. Окремі владика виступали проти підпорядкування українському патріархові, вбачаючи у цьому обмеження своєї автономії. Наприклад, митрополит Філадельфійський Амвросій Сенишин писав доноси у Ватикан, безпідставно звинувачуючи Й. Сліпого [11, с. 136–139]. Окрім подолання опозиції з боку окремих діаспорних греко-католицьких єпископів до проголошення патріархату, Верховний архієпископ та кардинал прагнув вирішити зі Святійшим Престолом питання celibату для духовенства та календарної реформи, підпорядкованості єпархій та чернечих згромаджень.

Особливу увагу Й. Сліпий акцентував на збереженні східного візантійського обряду, який, на його думку, був унікальним для Католицької церкви та сприяв екуменізму усього християнства. Ця проблема, як зазначає Я. Пеликан, «стосувалася не стільки мови, скільки цілісності обряду», адже друге та третє покоління українців в діаспорі не розуміли української мови [19, с. 200, 207]. Багато греко-католицьких священників змушені були залишати свої посади через уведення celibату. У своєму виступі на Другому ватиканському соборі 15 жовтня 1964 р. Й. Сліпий звертав увагу кардиналів на неприпустимість латинізації східних церков та збереження їх самобутності [22, с. 225].

Питання надання патріархату УГКЦ знайшло широку підтримку серед українців діаспори. Вони писали численні листи і звернення до Ватикану з вимогою надання патріархату. Такий широкий ентузіазм сприяв згуртуванню українців у країнах діаспори. Усе це змусило Ватикан 23 грудня 1963 р. надати Й. Сліпому статус Верховного архієпископа та іменувати членом Східної конгрегації.

Перебуваючи у Римі, митрополит листувався з духовенством та монахами в Україні через осіб із країн Європи та США. Від них він дізнавався про переслідування та складне життя у підпіллі. Так, у листі від 31 січня 1980 р. до сестри Авксентії писав: «Хочу Вам допомогти і вислати посилку. Це буде моя вдячність для Вас. Про всіх Вас пам'ятаю і живу Вашими radoщами та смутком» [10].

Митрополит докладав значних зусиль для розбудови УГКЦ та згуртування українців за кордоном. У цей період українці традиційно відвідували як православні, так і греко-католицькі святині. Й. Сліпий прагнув, щоб у місцях компактного проживання українців у діаспорі були створені спільні духовні та культурні центри. Владика говорив, що для українців важливі «одна мова, одна Христова віра, одна молитва, одна Служба Божа, один обряд, одна національна українська свідомість» [25].

Незважаючи на свій вік, митрополит протягом 1968, 1970, 1973 і 1976 рр. здійснив довготривалі подорожі до місць компактного проживання українців. Лише між 1968 і 1970 рр. відвідав 18 країн, серед них – Канаду, США, Аргентину, Бразилію, Німеччину, Іспанію, Португалію, Австрію, Англію та Францію. Першу подорож на Американський континент Й. Сліпий зробив у червні 1968 р. до Канади, де проживало найбільше вихідців з України. Як відомо, першими емігрантами з України були жителі Галичини із села Небилів теперішнього Калуського району Івано-Франківської області, які у 1891 р. поклали початок еміграції українців до Канади [15, с. 26–27]. Українці, які проживали в Канаді та інших країнах, бачили в митрополиті мученика за віру та представника нескореної української нації, яка перебуває під гнітом більшовицького режиму. 14 червня 1968 р. в аеропорту Торонто Й. Сліпого з хлібом та сіллю урочисто вітали кілька тисяч українців та керівників Канади. Символічно, що оркестр під управлінням Василя Кардаша виконав гімн України. Така зустріч свідчила про велику віру українців у відновлення незалежності України, а з нею і легалізацію Української греко-католицької церкви [19, с. 239–245].

У Торонто, Вінніпезі, Едмонтоні, Монреалі та Оттаві митрополит проводив зустрічі з українцями, сприяв їх згуртуванню.

У поїзді митрополита супроводжували Вінніпезький митрополит Максим Германюк, єпископи з Торонто Ісидор Борецький та Михайло Руснак із десятками представників духовенства та громадських діячів. У процесі поїздки Й. Сліпий відвідав хворого православного митрополита Іларіона (Івана Огієнка) [31, с. 106]. Митрополит Й. Сліпий розумів, що для єдності необхідна співпраця між греко-католиками та православними українцями в діаспорі. Завдяки дружнім відносинам із православними ієрархами, зокрема митрополитом Іваном Теодоровичем та архієпископом Мстиславом Скрипником, була налагоджена співпраця українців, які належали до різних конфесій. Створювалися спільні духовно-культурні центри [4]. У багатьох містах США та Канади греко-католицькі та православні собори збудовані поряд, що сприяє спільній діяльності українських громад. 16 червня 1968 р. у Торонто митрополит провів у церкві св. Покрови молебень да української молоді, після якого спілкувався у кількатисячнім зібранні молоді, а вже 1 липня в Едмонтоні обговорив із духовенством та представниками української громади питання необхідності збереження українських традицій і мови та розбудови церковного життя [5].

Перебуваючи у США, 28 липня 1968 р. Блаженіший патріарх Йосиф заснував парафію св. Володимира і Ольги в Чикаго та благословив наріжний камінь під будову цього храму і надав йому титул «Собору». 22 листопада 2009 р. на церковному майданчику перед собором св. Володимира й Ольги в Чикаго відбулося відкриття й посвячення пам'ятника Першому патріархові Української греко-католицької церкви кардиналові Йосифові Сліпому. Символічно, що завдяки Й. Сліпому при українських греко-католицьких церквах у США та Канаді українці створили культурні центри. Так, у Чикаго у «Культурному осередку» створено мистецькі та культурні організації, наукові інституції, професійні та молодіжні об'єднання. Серед них найбільш відомими є «Українська школа балету і народного танцю», благодійний фонд Українського католицького університету, представництво Українського конгресового комітету Америки, наукове товариство «Українська енциклопедія», Лікарське товариство та багато інших. Українська громада Іллінойсу бере активну участь у підтримці героїчної боротьби українців із російською агресією, урочисто відзначає державні свята України [28].

У заяві Президії закордонних представників Української головної визвольної ради о. Івана Гриньоха, Мирослави Прокоп, Євгена Врецьона, Дарії Ребет про візити митрополита писалося, що «...своєю появою серед народу Першоїєрарх угору підніс серця серед мас, оновив їхні душі, заставив відрізнати

велике від малого, шляхетне від низького, створив атмосферу щирого патріотизму та нефальшованої єдності. Серед народу появилася автентичний, безспірний авторитет» [7].

Йосиф Сліпий як Патріарх та Верховний архієпископ Львівський –предстоятель Української греко-католицької церкви у 1969, 1971 та 1973 рр. провів синоди для єпископату УГКЦ у діаспорі. На синоді 1973 р. була ухвалена конституція патріархального устрою УГКЦ.

Висновки. Патріарх, кардинал, митрополит Йосиф Сліпий протягом свого життя працював на захист та зміцнення УГКЦ. Протягом двадцяти одного року перебування за кордоном відвідав багато українських поселень у світі, створив Синод української католицької церкви, навколо якого об'єднав український єпископат. Заснував Український католицький університет імені святого Климента та колегії святої Софії у Римі, організував шість філій УКУ в різних країнах, збудував собор святої Софії, який 28 вересня 1969 р. освятив Папа Павло VI, повернув у власність УГКЦ церкву Сергія і Вахха з патріаршим двором, започаткував переклади літургійних книг українською мовою [26, с. 162–165].

На жаль, через консерватизм та упереджене ставлення Апостольської столиці до Української греко-католицької церкви Й. Сліпий не зміг завершити всі свої прагнення в питанні активнішого захисту репресованих українців у Радянському Союзі як із боку Католицької церкви, так і великих держав та піднесення УГКЦ до рівня патріархату. Виступаючи на Римському синоді у жовтні 1974 р., владику зробив докір очільникам Ватикану, що вони, виступаючи на захист переслідуваних невеликих груп римо-католиків у різних частинах світу, забувають про мільйони переслідуваних українських католиків східного обряду в СРСР. «Серед цих високопоставлених осіб, чиї імена загальновідомі, є історик В. Мороз, Є. Сверстюк, Л. Плющ, В. Чорновіл, Іван і Надія Світличні, Ю. Шухевич, В. Стус та багато інших...» [6, с. 14–16].

Перспективи подальших розвідок. Вивчення діяльності Йосифа Сліпого у справі зміцнення та розбудови УГКЦ у діаспорі потребує подальших наукових досліджень. Актуальними залишаються питання патріаршого статусу для сучасної Української греко-католицької церкви. Важливо звернути увагу на питання релігійної та духовної підтримки з боку Церкви мільйонів українських біженців від російської агресії у Європі та на Американському континенті.

Література:

1. Бабинський А. Ідея патріархату УГКЦ в українській діаспорі напередодні II Ватиканського собору. *Українське релігієзнавство*. 2020. Вип. 90. С. 71–87.
2. Bilaniuk P. The Ukrainian Catholic Lay Movement 1945–1975: An Interpretation, in Labunka and Rudnytzky, eds. *The Ukrainian Catholic Church 1945–1975: A Symposium*, Philadelphia, 1976. S. 90–106.
3. Бендик М. Помісність Української греко-католицької церкви та її бачення патріархом Йосифом Сліпим. Львів : Свічадо, 1996. 55 с.
4. Благовісник Верховного Архієпископа візантійсько-українського (греко-руського обряду). Ілюстративний матеріал з відвідин Верховного Архієпископа в різних країнах у 1969–1970 рр. Костельгандольфо біля Риму, 1968.
5. Благовісник Верховного Архієпископа візантійсько-українського (греко-руського обряду). Ілюстративний матеріал з відвідин Верховного Архієпископа в різних країнах у 1969–1970 рр. Костельгандольфо біля Риму, 1970.
6. Благовісник Верховного Архієпископа візантійсько-українського (греко-руського обряду). Ілюстративний матеріал з відвідин Верховного Архієпископа в різних країнах у 1969–1970 рр. Костельгандольфо біля Риму, 1974.
7. Відвідини Предстоятеля Української греко-католицької церкви Йосифа Сліпого на Північноамериканському континенті стало важливою подією у житті української діаспори за другої половини 60-х років. *Патріархат*. 1968. № 2(5).
8. Глібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терня випробувань до зірок небесної слави. Тернопіль, 2002. 131 с.
9. Димид М. Шлях до завершення структури Української греко-католицької церкви. *Патріархат*. 1992. Листопад.
10. Лист Й. Сліпого (1980) до с. Авксентії від 31 січня 1980 р. Історичний архів УГКЦ у Римі. Ф.2, Оп. IV b. Спр. 133.
11. Киричук О. Йосиф Сліпий: ректор – митрополит – в'язень – кардинал і патріарх. Львів : Логос, 2017. 142 с.
12. Кравець Д. Дискусія навколо ідеї патріархату УГКЦ у середовищі української діаспори 1970-х рр. (За матеріалами архіву М. Демковича-Добрянського). *Наукові записки УКУ*. 2019. Число XIII. Вип. 3. С. 182–192.
13. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. 608 с.
14. Маркус В. П'ятнадцять років українського патріархального руху. *Матеріали мирянських конгресів та з'їздів УПЦО*. Чикаго : Українське патріархальне світове об'єднання, 1981. С. 71–99.
15. Марунчак М. Історія українців Канади. Т. I. Вінніпег : Українська вільна академія наук у Канаді. 484 с.
16. Михайлишин М. Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея патріархату УГКЦ. Львів : Свічадо, 2007. 192 с.
17. Олійник М. Йосиф Сліпий і питання українського патріархату у XX ст. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. 152 с.
18. Патріархат. Греко-католицьке аналітичне видання. Орган Українського патріархального товариства у США / The Ukrainian Patriarchal Society in the USA. URL: <http://www.patriarkhat.org.ua/>.
19. Пелікан Я. Ісповідник між Сходом і Заходом: Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого / пер. з англ. І. Іванкович. Львів : АРТОС, 2015.

20. Пилипів І. Патріарх Йосиф Сліпий на Другому ватиканському соборі. *Україна і світ у концептуальних засадах патріарха Йосифа Сліпого* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 11–12 листопада 2022 р. / за заг. ред. О.Є. Гомотюк. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 97–99.
21. Рудницька М. Невидимі стигмати. Товариство за патріархальний устрій Української католицької церкви. Рим ; Мюнхен ; Філадельфія, 1971. 552 с.
22. Сапеляк А. Українська церква на II Ватиканському соборі. Салезіянське видавництво. Рим ; Буенос Айрес, 1967. 315 с.
23. Сліпий Й. Перша промова митрополита Йосифа на II Ватиканському соборі 11 жовтня 1963 р. *Твори Патріарха і Кардинала Йосифа* / зібрані о. проф. д-р Іван Хома і о. проф. д-р Іван Музична. Том XII. Рим, 1981.
24. Сліпий Й. Перша промова митрополита Йосифа на II Ватиканському соборі. *Патріархат*. 1983. № 12(156).
25. Сліпий Й. Проповідь на квітну неділю 1971 р. *Твори Патріарха і Кардинала Йосифа*. Т. IX / упоряд. І. Хома, І. Музичка. Рим, 1981.
26. Сороковський А. Нарис історії українського патріархального руху. *Матеріали до історії українського патріархального руху (1963–2001)* / ред. А. Сороковський. Львів : Свічадо, 2009. С. 19–70.
27. Турків С. Римський період життя та діяльності кардинала Йосифа Сліпого. *Україна і світ у концептуальних засадах патріарха Йосифа Сліпого* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 11–12 листопада 2022 р. / за заг. ред. О.Є. Гомотюк. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 100–103.
26. Хома І. Йосиф Сліпий. Отець та ісповідник Української мученицької церкви. Рим, 1992. С. 164–165.
28. Церква святих Володимира і Ольги у Чикаго (Іллінойс). URL: <https://chicagougcc.org/uk/eparckhiiia/parafii-kontakt/25> // 26-церква-святих-Володимира-і-Ольги-у-Чикаго-Іллінойс.html).
29. Цимбалістий Б. Рух за Патріархат і українська суспільність. Нью-Йорк, 1978. URL: <https://er.ucu.edu.ua/discover>.
30. Шептицька Л., Захарчин Н., Ременяк О. Становище Греко-католицької церкви у післявоєнні роки крізь призму діяльності Йосифа Сліпого. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*. 2023. № 12/54. С. 633–651.
31. Штука С. Пастирські візити патріарха Йосифа Сліпого, 1967–1973. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. 52. Т. 2. С. 105–107.